

Peter Berger ve Thomas Luckmann'ın Gerçekliğin Sosyal İnşası Bir Bilgi Sosyolojisi İncelemesi*

Peter Berger and Thomas Luckmann's The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge

Berger, Peter & Luckmann, Thomas. (2008) *Gerçekliğin Sosyal İnşası Bir Bilgi Sosyolojisi İncelemesi (The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge)*. (Çev. Vefa Saygın Öğütle). İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 1. Baskı, 290 ss, ISBN 9789757819448

Hakan Nişancı¹

*Sayın Doç. Dr. Hediye Esra ARCAN'a desteklerinden dolayı teşekkür ederim.

¹Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, Türkiye

ORCID: H.N. 0000-0003-2306-1239

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Hakan Nişancı,
İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, Türkiye
E-mail: hknisananci@gmail.com

Başvuru/Submitted: 19.04.2024

Kabul/Accepted: 13.05.2024

Atf/Citation: Nişancı, H. (2024). Peter Berger and Thomas Luckmann's the social construction of reality: a treatise in the sociology of knowledge [Review of "*Gerçekliğin Sosyal İnşası Bir Bilgi Sosyolojisi İncelemesi (The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge)*" by Peter Berger, Thomas Luckmann]. *4. Boyut Journal of Media and Cultural Studies - 4. Boyut Medya ve Kültürel Çalışmalar Dergisi*, 21, 157–162. <https://doi.org/10.26650/4boyut.2024.1470973>

Anahtar Kelimeler: Bilgi sosyolojisi, bilgi, gerçeklik

Keywords: Sociology of knowledge, knowledge, reality, Berger, Luckmann

Gerçekliğin Sosyal İnşası Bir Bilgi Sosyolojisi incelemesi kitabı “*Yirminci yüzyılın en üretken sosyologlarından biri olan*”, Amerikalı sosyolog Peter Ludwig Berger ile (Ermiş, 2020) eski Yugoslavya doğumlu Amerikalı bilim insanı Thomas Luckmann'ın ortak yapıtları olan bir eser. Yazarlardan Berger'in (1929-2017) temel çalışma alanlarının başında din sosyolojisi gelir. Tıpkı Berger gibi (1927-2016) Luckmann da din sosyolojisi alanında çalışmıştır. Luckmann felsefe ve dilbilim eğitimi almış, iletişim sosyolojisi, bilgi sosyolojisi, din sosyolojisi ve bilim felsefesi alanında çalışmaları olan bir sosyologdur (Yıldırım, 2021).

İlk kez 1966 yılında yayınlanan kitap 2008 yılında Vefa Sayın Ögütle'nin çevirisi ile Türkçe olarak basılmış. Başlangıçta çok yazarlı bir kitap olarak tasarlansa da Berger ve Luckmann'ın imzaları ile yayınlanan Gerçekliğin Sosyal İnşası Bir Bilgi Sosyolojisi incelemesi kitabı her ikisinin de en bilinen yapıtı durumundadır.

Sonuç dışında üç bölümden oluşan kitabın “Bilginin Gündelik Hayattaki Temelleri” başlıklı birinci bölümünde yazarlar kendi tabirleri ile “en iyi biçimiyle, gündelik hayatın gerçekliğinin fenomenolojik bir analizi aracılığıyla esas argümana felsefi bir giriş” yapmaktadır. Berger ve Luckmann' “Nesnel/Objektif Gerçeklik Olarak Toplum” başlıklı ikinci bölümde “bilgi sosyolojisinin problemlerine dönük temel anlayışlarını” ortaya koymakta, “Öznel/Sübjektif Gerçeklik Olarak Toplum” başlıklı üçüncü bölümde ise bu temel anlayışı “sübjektif bilinç düzeyine uygulanmaktadır”. Böylece bu bölümde “sosyal psikolojinin problemleriyle teorik bir köprü kurulmaktadır.” (Berger & Luckmann, 2008, s. 6, 7).

Berger ve Luckmann' a göre gerçeklik ve bilgi terimleri hem sokaktaki adamın hem de filozofun ilgi alanındadır. “Sokaktaki adam, kendisi için farklı derecelerde de olsa ‘gerçek’ olan”, kesinlik derecesini ve karakteristik özelliklerini “bildiği” bir dünyada yaşar, filozofsa ‘gerçek nedir, nasıl bilinir’, gibi kadim sorularla bilginin nihai statüsünü sorgular. Bu konudaki sosyolojik kavrama ise sokaktaki adamla filozofun ortasında bir yere denk düşer. Yazarlar bu konudaki temel tezlerini en baştan söylerler; “Gerçeklik, sosyal olarak inşa edilmiştir ve bilgi sosyolojisi, bu inşanın vuku bulduğu süreci analiz etmek zorundadır. ” ‘**Gerçeklik**’, irademizden bağımsız bir varlığa sahip olarak tanıdığımız fenomenlere ait bir niteliktir, ‘**bilgi**’ ise irademizden bağımsız bir varlığa sahip olan ama bizden uzakta olmalarını istemeyeceğimiz bu fenomenlerin gerçek olduklarının ve kendilerine özgü özellikler taşıdıklarının kesinliğidir (Berger & Luckmann, 2008, s. 3, 4). Yazarların üzerinde durduğu ve tanımladığı bilgi ‘teorik bilgi’ değildir. Onlara göre “*teorik bilgi, bir toplumda bilgi olarak kabul edilen şeyin küçük ve kesinlikle en önemli olmayan bir parçasıdır*”, onların söz ettiği “*bilgi, toplumun temel diyalektiğinin kalbinde yer alır*”, “*sosyal bir üründür ve sosyal değişimde bir etkidir*”, bu anlamıyla nihai geçerliliği ya da geçersizliği önemli değildir, “*bir toplumda ‘bilgi’ olarak kabul gören her ne varsa*” bilgi odur. Yani gündelik hayat dünyasının bilgisidir (Berger & Luckmann, 2008, s. 6, 98,99, 127).

Bilginin üretildiği **gündelik hayat dünyası**, Berger ve Luckmann'a göre hayatlarını subjektif olarak anlamlı bir biçimde idare etmekle uğraşan sıradan toplum üyelerinin düşünce

ve eylemlerini doğuran bir dünyadır “ve bu düşünce ve eylemler sayesinde gerçek olarak muhafaza edilir.” Bu dünya her şeyden önce, insanın hemcinsleriyle paylaştığı bir dile sahiptir ve bu dil aracılığıyla sürdürülür. O nedenle “dille ilgili bir kavrayış, gündelik hayatın gerçekliğine yönelik herhangi bir kavrayış için temeldir.” Gündelik hayatın sürdürülebilmesini sağlayan dil de bu “gündelik hayattan doğar”, “ve sembolik dil, gündelik hayatın gerçekliğinin ve bu gerçekliğin ortak-duyusal kavranışının asli bileşenleri haline gelir.” Gündelik hayattan doğan dilin asli referansı da gündelik hayatadır (Berger & Luckmann, 2008, s. 32, 55, 57, 60).

Söz konusu gündelik hayat dünyasının gerçekliği, bedeninin ‘buradalığı’ ve mevcudiyetimin ‘şimdiliği’ etrafında düzenlenmiştir ama “sadece bu dolaysız buradalıklardan ibaret değildir; o aynı zamanda, ‘burada ve şimdi’ olmayan fenomenleri de kapsar.” **Gündelik hayat gerçekliği**, “gerçeklik olarak olduğu gibi kabul edilir. O, kendi yalnız varlığının üzerinde ve ötesinde artı bir doğrulama gerektirmez.” Gündelik hayatın gerçekliği kuşatıcıdır ve sosyal yapı, bu kuşatıcı gerçekliğinin asli unsurudur. Her ne kadar çoklu gerçeklik söz konusu ise de tüm gerçeklikler arasında, kendini en üstün gerçeklik olarak sunan gündelik hayat gerçekliğidir (Berger & Luckmann, 2008, s. 34, 35, 37, 44, 50).

Yukarıdaki tanımlamalardan anlaşılacağı üzere ‘gerçeklik’ ve ‘bilgi’ kavramları sosyal göreliliğe sahip kavramlardır. Bilgi sosyolojisi ise ‘bilgi’ kabul edilen her ne varsa onunla, ‘her şeyle’ ilgilenmeli, sadece “‘bilgi’nin empirik çeşitliliğiyle değil, aynı zamanda her bir ‘bilgi’ gövdesinin ‘gerçeklik’ şeklinde sosyal olarak inşa edildiği süreçlerle” yani “gerçekliğin sosyal inşasını analiz etmekle” de uğraşmalıdır. Berger ve Luckmann’ a göre bu anlamıyla bilgi sosyolojisi bazı anahtar kavramlarıyla birlikte kök önermesini de Marx’ın 1844 İktisadi ve Felsefi El Yazmaları’nda dile getirdiği “insan bilincini sosyal varlığı belirler” tümcesinden almaktadır. Yazarlara göre bilgi sosyolojisi böyle ele alındığında empirik sosyoloji disiplininin bir parçasıdır (Berger & Luckmann, 2008, s. 5, 6, 9, 21, 22).

Berger ve Luckmann yukarıda da belirtildiği gibi teorik bilgiyi bilgi sosyolojisi açısından toplumda bilgi olarak kabul edilen şeyin küçük ve önemli olmayan bir parçası olarak görmekte ve teorik düşünceye odaklanmanın bilgi sosyolojisini aşırı derecede sınırlayacağını düşünmektedir. Onlara göre “bilgi sosyolojisi, her şeyden önce, insanların kendi gündelik, yani teorik-olmayan ya da teori-öncesi hayatlarında ‘gerçeklik’ olarak ‘bildikleri’ şeylerle” ilgilenmeli ve “merkezi odağı, ‘fikirler’den ziyade ortakduyu ‘bilgi’si olmalıdır.” (Berger & Luckmann, 2008, s. 23).

Berger ve Luckmann en başta da belirtildiği gibi gerçeklik ve bilgiyi toplum bağlamında ele alırlar ve toplumun kendisini nesnel bir gerçeklik olarak görürler. Toplumun nesnel bir gerçeklik olarak varlığında iki kavram / olgu önem taşır; kurumlaşma ve meşrulaştırma.

Yazarlara göre “her ne kadar insanın bir doğaya sahip olduğunu söylemek mümkünse de”, insanın kendini ürettiğini yani doğasını inşa ettiğini ifade etmek daha anlamlıdır. İnsanın inşa ettiği doğası ise tüm faaliyetini alışkanlık haline getirme (mutatlaştırma / habitualization) eğilimindedir. Onlara göre bu tek başına, ıssız bir adada yaşayan insan için dahi böyledir.

Gündelik faaliyeti alışkanlıklaştırma kişiyi her defasında çok sayıda seçenek arasından birine karar verme yükünden kurtarır. Sonrasında alışkanlıklaştıran eylem tipleri kurumlaşır ve “daima başkalarıyla paylaşılır.” Her kurum kendine özgü tarihsel sürecin ürünü olarak ortaya çıkar, dolayısıyla bir tarihe sahiptir. Kişiyi “karar yükünden kurtaran kurumlaşma ” herhangi bir duruma dair çok sayıda seçenek varken (insan eylemi de esnekken) Aynı zamanda insan eyleminin esnekliğini sınırlar. “Tanımlanmış davranış modelleri” oluşturarak belirli bir tip davranışa yönlendirir ve “davranışları kontrol eder.” Bir davranış ne kadar kurumlaşırsa o kadar “öngörülebilir hale gelir” ve kontrol altına alınır. Böylelikle alışkanlıklaştırma, kurumlaşma, tipleşme süreci ile birlikte ‘sosyal kontrol sistemi’ meydana gelir. Berger ve Luckmann’a göre “sosyal kontrol, bizatihi bir kurumun varoluşunda verilir.” (Berger & Luckmann, 2008, s. 74, 75, 82, 83, 84, 94, 170).

Yukarıda tarif edildiği biçimiyle işleyen süreç yeni bir kuşağa aktarım sürecinde yoğunlaşıp katılarak değişir. Aktarılan kuşak açısından “doğa gibi verili” ve kuşatıcı bir gerçeklik haline gelir. Böylelikle “tam anlamıyla” insani olarak üretilmiş bir sosyal dünyadan söz etmek mümkün olur; “kurumsal bir dünya, nesnel/ objektif bir gerçeklik olarak tecrübe edilir.” Sürecin en önemli aracı dildir; dil, çocuğa, uzlaşıya bağlı bir kavram olarak değil “şeylerin doğasına içkin bir şeymiş gibi görünür.” Bireyin hayat hikâyesi ise “toplumun nesnel tarihine yerleşmiş bir uğrak olarak kavranır.” Kurumsal dünya nesnel bir gerçeklik, dışsal birer olgu olan kurumlar ise kontrol mekanizmaları aracılığıyla zorlayıcı birer güçtür. Kurumsal dünyanın nesnelleşmiş insan faaliyeti oluşu her bir kurum için bu geçerlidir (Berger & Luckmann, 2008, s. 89, 90, 91, 99).

Berger ve Luckmann’a göre kurumlaşmanın bir aracı da toplumsal rollerdir. Kişi hazır rolleri yerine getirerek sosyal dünyaya etkin katılım sağlar, bu rolleri içselleştirdiğinde de katıldığı dünya onun için ‘gerçek’ haline gelir. Kurumlaşmış her davranış, rolleri gerektirir. Bu nedenle roller, kurumlaşmanın denetleyici karakterinde pay sahibidirler. Roller de bizzat kurumsal düzeni temsil ederler. “Birey, oynadığı roller sayesinde, sosyal olarak nesnelleşmiş bilginin spesifik alanına, sadece dar bilişsel anlamda değil, ama aynı zamanda normların, değerlerin ve hatta duyguların ‘bilgi’si anlamında da girer” (Berger & Luckmann, 2008, s. 109, 110, 112)

Nesnel bir gerçeklik olarak toplumun varlığında bir diğer anahtar kavram da meşrulaştırma. Berger ve Luckmann terimi özellikle politik sosyoloji kontekstinde geliştirildiği şekliyle Weber’den alarak kullandıklarını belirtirler. Berger ve Luckmann’a göre “kurumsal dünya, meşrulaştırılmaya, yani ‘açıklanabileceği’ ve ‘haklılaştırılabileceği’ yollara gereksinim duyar.” Meşrulaştırma açıklama ve haklılaştırma sürecinin adıdır. Burada da en önemli unsur yine dildir. Berger ve Luckmann’ın deyişi ile “meşrulaştırmalar binası, dilin üzerinde yükselir ve dili, temel vasıtası olarak kullanır.” “Dil ve dile dayanan bilişsel aygıt aracılığıyla” sosyal dünya nesnelleştirilir; gerçeklik olarak kavranan nesnel halinde düzenlenir. Berger ve Luckmann bu süreçte dil aracılığıyla üretilen ve yeniden üretilen bilgiye Schutz’tan aldıkları bir tabiri kullanarak “reçete bilgi” derler (Berger & Luckmann, 2008, s. 98, 136).

Meşrulaştırma “kurumsal düzenin nesnelleşmiş anlamlarına bilişsel bir geçerlilik atfederek” sosyal düzeni açıklar ve “pratik buyruklarına normatif bir itibar kazandırarak” da haklılaştırır. Sadece değerlerle ilgili değildir, ‘bilgi’yi de içerir. Hatta “‘bilgi’, kurumların meşrulaştırılmasında ‘değerler’den önce gelir.” Meşrulaştırmayı sosyal düzen üzerinde koruyucu bir örtü / şemsiye olarak gören yazarlar aralarında analitik bir ayırım yapmanın mümkün olduğu farklı meşrulaştırma düzlemleri tanımlarlar. Temel meşrulaştırma düzlemi teori öncesi bir düzlem olan aile, akrabalık düzlemidir. İkinci meşrulaştırma düzlemi, henüz gelişmemiş şekildeki teorik önermeleri, üçüncü meşrulaştırma düzlemi, kurumsal bir kısmın ayrılmış bir bilgi gövdesi aracılığıyla meşrulaştırıldığı belirgin teorileri içerir. Dördüncü meşrulaştırma düzlemini ise sembolik evrenler oluşturur (Berger & Luckmann, 2008, s.136, 137, 138).

Kitabın üçüncü bölümünde Berger ve Luckmann öznel gerçeklik olarak toplumu ele alırlar. Onlara göre toplum hem nesnel hem de öznel bir gerçekliktir ve bu iki yönün de kavranması gerekir. Bunun için toplum **dışsallaştırma, nesnelleştirme ve içselleştirme** uğraklarından oluşan kesintisiz bir diyalektik süreç olarak kavranmalıdır. Toplumun birey üyeleri sosyal dünya içerisinde kendi varlığını dışsallaştırırken aynı anda bu dünyayı nesnel bir gerçeklik olarak içselleştirirler. Berger ve Luckmann’a göre toplum içinde olmak demek, sosyalliğe yatkın olarak dünyaya gelen bireyin toplumun diyalektiğine dışsallaştırma, nesnelleştirme ve içselleştirme uğraklarından geçerek iştirak etmesi demektir. Burada başlangıç noktası içselleştirme: yani bir şeyin bir anlam olarak dolaysızca kavranması ya da yorumlanması. Burada ifade edilen o şeyin anlamlı hale gelmesidir, bu anlamın doğruluğu ya da yanlışlığı önemli değildir. “*İçselleştirme, ilkin bir kişinin kendi hemcinsini anlamasında, ikinci olarak da bu dünyanın anlamlı ve sosyal bir gerçeklik olarak kavranmasında temeldir.*” İçselleştirme sosyalizasyonun, toplumun üyesi haline gelmenin ön koşuludur. Berger ve Luckmann sosyalizasyonu “bireyin çocukluk döneminde başından geçen ve onu toplumun bir üyesi haline getiren” ilk / asli sosyalizasyon ve “zaten sosyalleşmiş olan bireyi kendi toplumunun nesnel dünyasındaki yeni kısımlara sokan herhangi bir sonraki süreç” anlamına gelen tali sosyalizasyon olarak ikiye ayırırlar. Dil önceki başlıklarda olduğu gibi sosyalizasyon sürecinin de en önemli unsurudur; “sosyalizasyonun hem en önemli içeriğini hem de en önemli aracını” oluşturur. Sonuçta sosyal gerçekliğin üç diyalektik momenti olan dışsallaştırma, nesnelleştirme ve içselleştirme sosyal dünyanın eşzamanlı gerçekleşen asli bir niteliğine denk düşer; “Toplum, insani bir üründür. Toplum, nesnel bir gerçekliktir. İnsan, sosyal bir üründür.” (Berger & Luckmann, 2008, s.92,189, 190, 191, 196).

Öznel gerçekliğin kilit unsurlarından birisi olan kimlik de sosyal yapı tarafından belirlenen sosyal süreçler tarafından oluşturulur. Birey ile toplum arasındaki diyalektikten doğar. Bir kez oluştuktan sonra da “sosyal ilişkiler tarafından idame ettirilir, değiştirilir ve hatta yeniden biçimlendirilir.” “Organizmanın, bireysel bilincin ve sosyal yapının karşılıklı etkileşimi tarafından üretilen kimlikler, belirli bir sosyal yapı üzerinde, onu idame ettirmek, onu değiştirmek ve hatta onu yeniden biçimlendirmek suretiyle etkide bulunurlar.” (Berger & Luckmann, 2008, s. 250, 251).

Sonuç olarak Berger ve Luckmann yapıtlarında bilginin toplumdaki rolüne dair genel ve sistematik bir açıklama yapmaktadır. Onlara göre ortaya koydukları “nesnelleşme, kurumlaşma ve meşrulaştırma analizleri, doğrudan dil sosyolojisinin, sosyal eylem ve kurumlar teorisinin ve din sosyolojisinin problemlerine uygulanabilir.” Dil ve din sosyolojileri, sosyolojik teoriyle pek de alakası olmayan, kıyıda kalmış uzmanlıklar olarak görülse de bunlar, sosyolojik teorinin oluşumunda asli katkılara sahip alanlardır. Onlara göre bilgi sosyolojisinin bir dil sosyolojisi varsaydığı ve bir din sosyolojisi olmaksızın bilgi sosyolojisinin imkânsızlığı açıktır. “Bilgi sosyolojisi, insan gerçekliğini, sosyal olarak inşa edilmiş gerçeklik olarak kavrar. Gerçekliğin tesis edilmesi, geleneksel anlamıyla felsefenin merkezi bir problemi olduğu için, bu anlayış belirli felsefi içerimlere de sahiptir” ve “bilgi sosyolojisine kapı açan, geniş bir empirik problemler alanı söz konusudur.” (Berger & Luckmann, 2008, s. 267, 268, 270, 272).

Berger ve Luckmann'a göre “Sosyoloji, hem tarihle hem de felsefeyle kesintisiz bir söyleşi içerisinde olmalıdır; yoksa gerçek araştırma nesnesini kaybedecektir. Bu nesne, insanların oluşturduğu, insanların ikamet ettiği ve sırası geldiğinde insanları oluşturan, kesintisiz bir tarihsel süreç içerisindeki insani dünyanın bir parçası olarak toplumdur.” Berger ve Luckmann çalışma boyunca sosyolojinin araştırma nesnesi olarak toplumu hem nesnel hem de öznel bir gerçeklik olarak ele alır ve gündelik hayat gerçekliği ve onun ürünü olan bilgi üzerinde dururlar. Burada son derece özet biçiminde ele alınan “Gerçekliğin Sosyal İnşası” daha derinlikli, kapsamlı ve titiz bir analizi hak ediyor. Berger ve Luckmann'ın bu önemli yapıtlarına ilişkin yazıya onların deyişi ile şu “can alıcı” soru ile son verelim; “İnsan, sosyal dünyanın - nasıl nesnelleşmiş olursa olsun - insanlar tarafından yaratıldığının ve bu yüzden yine onlar tarafından yeniden yaratılabileceğinin henüz farkında mıdır, değil midir?” (Berger & Luckmann, 2008, s. 131).

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no grant support.

Kaynakça/References

Ermiş, A. (2020). *Peter L. Berger (1929-2017) Fenomenolojik Din Sosyolojisi*, <https://dinsosyolojisi.com.tr/peter-l-berger-1929-2017-fenomenolojik-din-sosyolojisi/> adresinden 30.03.2024 tarihinde alınmıştır

Yıldırım, Ö. (2021). *Thomas Luckmann Kimdir?*, https://www.felsefe.gen.tr/thomas-luckmann-kimdir/#google_vignette adresinden 30.03.2024 tarihinde alınmıştır

Berger, P.L. & Luckmann, T. (2008). *Gerçekliğin Sosyal İnşası Bir Bilgi Sosyolojisi İncelemesi*, İstanbul: Paradigma Yayıncılık